

Makale Bilgisi: Kalkan, A. (2023). Partili Cumhurbaşkanlığına Bir Örnek: Celal Bayar. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, ss.465-489.	Article Info: Kalkan, A. (2023). An Example of the Presidency with Party: Celal Bayar. DEU Journal of Humanities, Volume: 10, Issue: 2, pp.465-489.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 15.07.2023	Date Submitted: 15.07.2023
Kabul Edildiği Tarih: 04.09.2023	Date Accepted: 04.09.2023

PARTİLİ CUMHURBAŞKANLIĞINA BİR ÖRNEK: CELAL BAYAR

Asya Kalkan *

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı olan Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı dönemi Türk demokrasi tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çalışmaya konu olan bu on yıllık periyot süresince iktidar-muhalefet ilişkileri gergin olarak tanımlanabilecek bir boyutta seyretmekteydi. Yer yer ve giderek sertleşen siyasi ortamda orta yolu bulacak bir lider ihtiyacı oluşmaktaydı. Cumhurbaşkanı Bayar ise bu ihtiyacın hasıl olduğu durumlarda, muhalefet ve basın tarafından sık sık partili olmakla eleştirildi. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında gerçekleşen Yassıada Yargılamaları sırasında da Bayar, yine aynı suçlamalarla karşı karşıya kaldı. 1950-1960 yılları arasındaki dönemde Cumhurbaşkanı olarak Bayar'ın kurucusu olduğu Demokrat Parti ile ilişkisi, karşı karşıya kaldığı partili olma suçlaması nedeniyle incelenmesi gereken bir dönemdir. Bu nedenle söz konusu çalışmada Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığı dönemi "partili cumhurbaşkanlığı" penceresinden ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Celal Bayar, Partili Cumhurbaşkanlığı, Demokrat Parti, 1924 Anayasası.

AN EXAMPLE OF THE PRESIDENCY WITH PARTY: CELAL BAYAR

ABSTRACT

The presidency of Celal Bayar, the third president of the Republic of Turkey, has an important place in the history of Turkish democracy. During this annual period, which is the subject of the study, the relations between the ruling party and the opposition parties were on a scale that could be described as tense. There was a need for a leader who would find a common way in the political environment that was getting harsher in places and gradually. President Bayar, the other hand, was often on offense by the opposition parties and the press being a party member when this need arose. During the Yassıada Trials, which took place after the May 27, 1960 coup, Bayar faced the

* Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, asya.kalkan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7953-0685.

same accusations. During the period between 1950-1960, Bayar's relationship with the Democratic Party, of which Bayar was the founder, is a period that needs to be examined due to the accusation of being a party member. For this reason, in this study, Celal Bayar's presidency period is discussed under the window of “presidency with a party”.

Keywords: Celal Bayar, Presidency with Party, Democratic Party, 1924 Constitution.

1. GİRİŞ

Cumhuriyet rejimi ile yönetilen ülkelerde devlet başkanlığı makamı “cumhurbaşkanlığı” olarak isimlendirilir. Türkiye’de bu makam pek tabii cumhuriyet ile yaşıttır. 1923’te tesis edilen cumhuriyetin başına bir “reis” seçilmesi gerekliliği cumhurbaşkanlığı makamını oluşturdu. Söz konusu makama gerçekleşen seçimle ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk; Atatürk’ün 1938’deki vefatı sonrasında ise İsmet İnönü seçildi. Böylece, Milli Mücadele’nin önderleri olan iki karizmatik liderin genç cumhuriyetin de önderleri olarak tarih sahnesinde yer aldıkları görülmektedir. Atatürk ve İnönü, cumhurbaşkanlıkları süresince siyasal hayatta da liderliklerini sürdürdü. Bu hususta en önemli etken kuşkusuz “tek partili” bir siyasal hayatın varlığıdır. İlerleyen süreçte, çok partili siyasal hayatın başlaması ile cumhurbaşkanlığı makamı el değiştirdi. Böylece bu makamın, demokratik hayatın gereği olarak daha “partiler üstü” bir konuma yükselmesi gerekliliği doğdu. Yeni dönemin ilk cumhurbaşkanlığı görevini ise Celal Bayar üstlendi. Hem ülke içindeki siyasi hava hem de dünya konjonktüründeki değişim, devletin en üst makamı olan cumhurbaşkanlığı için de bir değişimi beraberinde getirmeliydi. Bayar’dan, çok partili demokratik bir ortamın tesisi sonrasında partiler üstü bir noktada kalması ve hakem rolünü üstlenmesi beklenmekteydi.

2. 1923-1950 Arasında Cumhurbaşkanlığı Makamı

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Atatürk’ün yeri cumhurbaşkanlığı makamı için ayrı bir önem arz etmektedir. Bu önemi hem ilk cumhurbaşkanı olması ile hem de “kurucu baba” sıfatı ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Atatürk önce 1921 Anayasası, daha sonra ise 1924 Anayasası uyarınca cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdü. Görevini ifa ederken ise kurucusu olduğu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel başkanlığından ayrılmadı. Çünkü belirtilen anayasalarda devlet başkanının, parti genel başkanlığını yürütmesini engelleyecek bir kanun bulunmamaktaydı. Atatürk mevcut durum hakkında cumhurbaşkanlığı süresince bilfiil parti genel başkanlığını yürütmeyeceğini ancak cumhurbaşkanlığı görevi sonrasında, bizzat parti başkanlığı görevini yerine getireceğini dile getirmekte idi (Gülen, 2018, s. 26). Bu nedenle parti içerisinde “genel başkan vekilliği” makamı oluşturuldu ve Atatürk’ün ilk

başbakanı İnönü, ilk CHP genel başkan vekili oldu.¹ Atatürk'ün bir nevi kendi çocuğu olarak yorumlayabileceğimiz CHP ile bir bütün olduğuna dair işareti CHP'nin 1923 tarihli nizamnamesinde de görmek mümkündür; nizamnamenin 6. maddesinde “*Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisi, Fırkanın banisi olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir.*” ifadesi yer almaktadır (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, 1927, s. 5). 1931 nizamnamesinde ise genel başkanın değişmezliğine vurgu yapılmaktadır; “*Cumhuriyet Halk Fırkasının daimi umumi reisi, firkayı kuran Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir*” (CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 3; Uyar, 2000, s. 13).

Cumhurbaşkanlığı makamındaki isim Atatürk olsa da ve ayrıca bilfiil CHP başkanlığını sürdürmeyi bir kenara bırakmış olsa da devletin en üst noktasındaki kişinin yani cumhurbaşkanının “partiler üstü” bir konumda olması gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktaydı. Bu görüş özellikle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) deneyimleri sürecinde daha yüksek sesle dile getirildi. Örneğin TpCF'nin parti programında cumhurbaşkanı seçilen kişinin milletvekilliğinin düşürüleceği ibaresi yer almaktaydı ve bu maddenin amacı partinin Genel Sekreteri Ali Fuat Cebesoy tarafından “cumhurbaşkanının tarafsızlığını korumak” olarak açıklandı (Gülen, 2018, s. 25, 26). Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı süresince, cumhurbaşkanlığı makamının bir gereği olarak Atatürk'ün partiler üstü kalması gerektiğini savunanların dışında, Atatürk'ün şahsiyeti itibarıyla siyasi tartışmalara katılmaması, bir üst akıl gibi devletin başında yer alması gerektiğini savunan fikirler de vardı.

Cumhurbaşkanının tarafsızlığını savunan fikirler SCF döneminde de dile getirilmekte idi. Hatta SCF Genel Başkanı Fethi Bey, Atatürk'ten her iki partiye karşı tarafsız kalmasını ve eşit davranmasını istemekte, ancak bunun sözünü alması durumunda parti kurma girişiminde bulunacağını dile getirmekteydi. Atatürk ise Fethi Bey'in bu talepleri karşısında kendisinin pek tabii tarafsız kalacağı teminatını verdi (Okyar & Seyitdanlıoğlu, 2006, s. 111). Görülüyor ki Atatürk, demokratik bir siyasal hayatın cumhurbaşkanı mevkiine yüklediği sorumlulukların farkında ve bilincinde idi. Bu sorumluluklar çerçevesinde davranacağını yeni kurulan partinin siyasal hayata adım

¹ Söz konusu makam sadece tek parti döneminde varlığını sürdürdü, çünkü hem Atatürk hem de İnönü cumhurbaşkanlıkları süresince parti ile bir bütün olarak siyasal hayatta yerlerini aldılar. İki liderin döneminde de başbakanların genel başkan vekili olarak görevlendirildiği görülmektedir. Bu noktada istisnai bir durum olarak Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde Fethi Okyar'ın sürdürdüğü üç buçuk aylık başbakanlık süresini anmak gerekmektedir. Okyar, başbakanlık yaptığı dönemde parti genel başkan vekilliğine getirilmedi. (Uyar, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-halk-firkasi-1923-1938.24.08.2023>).

atmasından önce bildirmesi, SCF'nin çekinmeden, olması gereken şekilde murakabe yapabilmesini sağlamak için izlediği bir yol idi.

Fethi Bey'in SCF'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra gerçekleştirdiği Ege gezisi, halkın önemli bir bölümünün partiye gösterdiği ilgiyi gözler önüne sermekteydi. Söz konusu gezi CHP ve SCF taraftarlarının arasında çıkan olaylara sahne oldu. SCF lehine sloganların atıldığı, konferansların verildiği İzmir'de, CHP'liler ve SCF'liler arasında çıkan olaylar neticesinde bir kişi hayatını kaybetti ve yaralananlar oldu (Emrence, 2006, ss. 94-98, Yetkin, 2004, ss. 237-243; Cumhuriyet, 06.09.1930, s. 1,4.). Olaylı geçen Ege gezisi sonrasında SCF, Ekim ayında gerçekleşen belediye seçimlerine katıldı. Fethi Bey seçimlerin tatbikinde gördüğü usulsüzlükler neticesinde, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya hakkında bir gensoru önergesi verdi, yapılan oylamada Kaya güven oyu aldı (Gülen, 2018, s. 41; Yetkin, 2004, ss. 269-278.). Henüz yeni kurulmuş bir parti olmasına rağmen SCF ve CHP arasındaki gerilim dikkat çekiciydi. Bu noktada Atatürk'ün Cumhuriyet Gazetesi'ne iletildiği bir mektup¹ onun iki parti karşısında nasıl konumlandığını göstermektedir. Söz konusu mektupta Atatürk'ün açıklamaları şu şekildedir:

(...) Beni Cumhuriyet Halk Fırkasından başka Fırkaların kendilerine maletmeğe çalıştıkları görüldüğünden bahis ve vaziyetin tavzihi namına hakikati halin ifadesi talep olunuyor. (...) Ben Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisiyim. (...) Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz. Resmi vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkasının başında fiilen çalışacağım. (Cumhuriyet, 10.09.1930. s. 1, Gülen, 2018, s.38, 39).

Atatürk'ün CHP'ye olan bağlılığını dile getirdiği bu mektubun SCF kanadında şevk kırıcı bir etken olması doğaldır. Bu koşullarda SCF, muhalefet yapabilme yolunda yaşadığı zorluklar üzerine kendini feshetme yolunu seçti.

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde iki kez çok partili siyasal hayat denemesine girişilmişse de bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Çok partili siyasal hayat için genç cumhuriyetin İnönü'nün cumhurbaşkanlığını, 1946 yılını beklemesi gerekti. 11 Kasım 1938'de cumhurbaşkanı olan İnönü de selefi Atatürk gibi CHP genel başkanlığını sürdürdü. Partinin Aralık 1938'de toplanan olağanüstü kurultayında İnönü "yeni değişmez genel başkan" unvanını aldı, Atatürk ise "ebedi başkan" olarak tanımlandı (Uyar, 2000, s. 13). Bu noktada İnönü'nün cumhurbaşkanlığında da cumhurbaşkanı-parti genel başkanı bütünleşmesinin devam ettiğini vurgulamak doğru olacaktır. Bu bütünleşmenin parti tüzüğünden çıkarılması çok partili siyasal

¹ Mektup, Yunus Nadi'nin Atatürk'e hitaben Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımladığı açık mektuba cevap olarak yazıldı. Yunus Nadi söz konusu yazısında SCF'nin Atatürk'ü kendine mal etmeye çalıştığına dikkat çekmektedir (Cumhuriyet, 09.09.1930. s. 1).

hayatla birlikte, 1946 yılında gerçekleşti. Aynı yılın ocak ayında kurulan Demokrat Parti (DP), cumhurbaşkanının aynı zamanda parti genel başkanı olmasını hoş karşılamıyor, bunun doğru olmadığını dile getiriyordu.² Bu durumda İnönü hem Atatürk'ün de gayelerinden biri olan çok partili siyasal hayatın sorunsuz bir şekilde tesisini sağlamak için, hem de dünya konjonktüründe esen demokrasi rüzgarının etkisiyle “değişmez genel başkan” ilkesinin parti tüzüğünden kaldırılması yoluna gitti (Uyar, 2000, s. 14). Her ne kadar değişmez genel başkan ilkesi kaldırılrsa da İnönü, parti genel başkanlığına devam etti. Söz konusu durum DP'lilerin eleştirilerine maruz kalmayı sürdürdü. DP 1947 senesinde toplanan Birinci Büyük Kongresi sonunda kabul edilen Hürriyet Misakı'nda “devlet başkanlığı ve fiili parti başkanlığının aynı şahısta toplanmaması ilkesini” kabul etmiştir. Bu karar pek tabii İnönü'nün hem CHP genel başkanı hem de cumhurbaşkanlığını birlikte sürdürmesine bir tepki niteliğindedir. Kongrenin açılış konuşmasını gerçekleştiren Celal Bayar, bu konuşmasında kanunen devletin başının tarafsız olması gerekirken İnönü'nün fiilen CHP başkanlığı yaptığını, parti mücadelelerinin üstünde tarafsız bir duruş sergilemediğini eleştirmektedir (Naskali, 2021, s. 28, 29). Ayrıca DP tüzüğünde de parti genel başkanının, cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda genel başkanlıktan çekileceği açıkça belirtilmekte idi (BCA, 10-9-0-0 / 2-5-1).

DP'nin cumhurbaşkanı-parti genel başkanı bütünleşmesi hakkında görüşlerini DP İstanbul il başkanı Kenan Öner'in³ sözlerinde bulmak mümkündür. Öner, 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının parti genel başkanı olmasına mani olacak bir kanun bulunmadığını fakat anayasanın bu noktada eksik kalmasının kimseye keyfi hareket imkanı tanımayacağını dile getirmekteydi (Gülen, 2018, s. 51). Ayrıca DP'liler, Mükerrer Sarol'un ifadelerine göre yıllardır “Milli Şef” olarak anılan İnönü'nün ve CHP'nin iktidarı kolaylıkla bırakmayacağını da düşünülmekteydi (Sarol, 2014, s. 41). Bu da zihinlerdeki cumhurbaşkanı-parti genel başkanı bütünleşmesinin bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Siyaset sahnesine atıldığı ilk sene içerisinde gerçekleşen 1946 Seçimlerinde DP, cumhurbaşkanı-parti genel başkanı bütünleşmesi konusunu bir propaganda malzemesi olarak kullandı. Yayınlanan seçim

² DP'nin kurucularından Fuad Köprülü partinin kuruluş sürecinde, Türkiye'de demokrasiyi tesis edebilmek için bazı prensipler benimsediklerini ve bunlardan birinin “tamamen tarafsız cumhurbaşkanı” prensibi olduğunu dile getirmektedir (Akis, 06.01.1960, s. 10).

³ Kenan Öner çok da uzun olmayan bir süre sonunda DP'den ayrılarak Millet Partisi'ne katıldı. Millet Partisi, DP'nin içerisinden koparak oluşan bir parti olma özelliği taşımaktadır. Bu noktada oluşum yönleri itibarıyla DP ile benzerlik taşımaktadır (Tunaya, 1952, s. 712, 713; Onak, 1993, ss. 39-41; Teziç, 1976, ss. 274-276).

beyannamesinde yer alan şu ifadeler propagandanın resmileşmiş dışa vurumu idi:

Devlet Başkanının fiilen bir Partinin başkanlığında bulunması ve bütün milletin malı olması icab eden Devlet Başkanlığı yüksek makamının bütün yüksek masuniyet ve yetkiler ile bir partinin tarafında yer alması diğer partileri gayet nazik ve zor bir mevkiide bulundurmakta ve partilerin eşit hak ve şartlar altında çalışabilmeleri prensibine aykırı durumlar yaratmaktadır. (Burgaç, 2013, s. 168)

Seçime dek, yapılacak olan mitinglerde DP'nin bu tarz söylemlere sık sık yer verdiği görülmektedir. Örneğin Bayar'ın 15 Temmuz 1946'da İzmir'de gerçekleştirdiği mitingde bu konuya değindiğini görmek mümkündür: *“Karşımızda devlet reisliği ile parti başkanlığını aynı zatta birleştiren ve böylece devlet nüfuzunu ve bütün hükümet cihazını elinde bulunduran ve kullanan bir iktidar partisi vardır”* (Cumhuriyet, 16.07.1946, s. 4; Şahingiray, 1999a, s. 25).

1946 seçimlerinin tatbik ediliş şekli 1950'deki seçimlere dek iki parti arasındaki tartışma konularından biri oldu. Bu dört yıllık süreçte sadece bu konuda değil, pek çok konuda ayrı düşen iki partinin arasındaki gerginlikte hakem rolünü oynamayı ise İnönü üstlendi. Seçim sonrasında İnönü ve Bayar'ın görüşmeleri arttı; İnönü iki parti arasında tampon görevi görmeyi amaçlıyordu. Çünkü DP'liler, üstlerinde iktidarın baskısını hissettiklerinden şikayet ederken, dönemin başbakanı Recep Peker ise DP'nin sert muhalefetinden şikayetçi idi. Bu şikayetler de iki partinin birbirine karşı sert bir tutum gütmesine neden olmaktadır. İşte böyle bir konjonktürde İnönü orta yolu sağlamayı amaçlıyordu. Bayar, partisinin Sivas il kongresinde İnönü'nün bu tutumunu kanıtlar nitelikte bazı açıklamalarda bulundu; CHP'nin DP üzerindeki baskılarını İnönü'ye şikayet ettiğini ve İnönü'nün de tüm baskıları kaldırtacağına söz verdiğini dile getirdi (Ahmad, 2010, s. 43). İnönü hakem rolünü resmi olarak, 1947'de yayınladığı “12 Temmuz Beyanname” ile üstlendiğini beyan etti. Beyanname İnönü'nün cumhurbaşkanı olarak, Başbakan Recep Peker ve muhalefet partisi lideri Bayar ile gerçekleştirdiği bir dizi görüşmenin sonucunda ortaya çıktı.⁴ Söz konusu beyanname İnönü, *“(…) ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede*

⁴ Özden Toker, iki partinin uzlaşmasını sağlayacak olan beyanat fikrinin cumhurbaşkanının adeti üzerine; aklına, tecrübesine güvendiği bakan arkadaşları ve iş insanları ile yaptığı görüşmeler sonucunda doğduğunu dile getirmektedir. Bu hususta İnönü CHP'li iş insanı olarak Vehbi Koç, DP'li olarak ise Üzeyir Avunduk ile görüşmeler yaptı. Toker'in aktarımına göre, İnönü'nün özel konuşmalarından beyanatın onun için yeterli olmadığı çıkmaktadır. Bu noktada bir sonraki hamlesi ise yanına hem CHP'den hem de DP'den vekiller olarak beyanatın temel görüşlerini halka bizzat takdim etmek oldu (Toker & Alkan, 2023, ss. 143-148, 214).

vazifeli görürüm.” sözleri ile partiler üstü bir konuma yükseleceğini ifade etmektedir (Turan, 2003, ss. 171-173).⁵

Beyannamenin akabinde CHP İzmir Bölgesi Müfettişliği tarafından, İzmir çevresine yönelik yürütülen gözlemler sonucunda hazırlanarak parti genel sekreterliğine gönderilen raporda DP'nin, İnönü'nün üstlendiği hakemlik rolünü benimsediği iddia edilmektedir. Rapora göre, DP'liler İnönü'yü geç de olsa demokrasi yolunda önemli bir görevi başarmak için azimli görmekteler ve onun parti kavgalarının üstünde kalması durumunda daima büyük ve üstün kalacağını düşünmektedirler. Ayrıca söz konusu raporda CHP kitesinin İnönü'nün parti başkanlığından ayrılabilme ihtimaline hazırlanması gerektiğine yer verilmektedir (BCA, 490-1-0-0 / 165 – 658).⁶ 12 Temmuz Beyannamesi ve belirtilen rapor da göz önünde bulundurulduğunda dönemin CHP'si içerisinde cumhurbaşkanı-parti genel başkanı ayırımına gidileceğine dair bir kanının oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat pek tabii iki parti içerisinde de aşırılar mevcuttu ve bu beyanname iki parti içerisindeki aşırıların ayrılmasını beraberinde getirdi. CHP'de bu ayrılık Recep Peker hükümetinin istifası ile gerçekleşti. Cem Eroğul, beyannamenin bir mütareke olduğunu ve asıl ateşkesin, iktidarın somut kanun tasarıları sunması ile gerçekleşeceğini dile getirmektedir (Eroğul, 2017, s. 48). Bu yolda, aşırılığı ile bilinen Recep Peker'in sihi sebepler öne sürülerek istifa etmesi bir adım olarak yorumlanabilir. Çünkü bakıldığı zaman İnönü, partisi içerisindeki aşırıların önünü kesmeyi amaçlayarak Peker'in istifasını sağlamış ve daha ılımlı bir isim olan Hasan Saka'ya hükümeti kurma görevini vermiştir.

12 Temmuz'un siyasette oluşturduğu ılımlı havanın DP'deki sertlik yanlısı isimleri de rahatsız ettiği ortada olan bir gerçektir. 12 Temmuz Beyannamesi akabinde toplanan Genel İdare Kurulu toplantısında partinin aşırıları ve ılımlılar olarak ikiye bölündüğü görülmektedir. Aşırıları grubunun başını Kenan Öner, Sadık Aldoğan ve Hikmet Bayur çekmekte idi. Bu grup, tek parti idaresine son verilmesi yolunda CHP ile uzlaşma yoluna gidilmemesi gerekliliğini savunuyordu ve bu yolda söz konusu beyannameye destek verilmesini partinin kuruluş felsefesine uygun bulmuyordu. Bayar, Menderes ve Köprülü'nün başı çektiği ılımlılar grubu ise 12 Temmuz Beyannamesi'nden yana idi. Süreç boyunca parti içerisinde aşırıları ve ılımlılar arasındaki gerilim yükseldi. Ve bu gerilim on bir ismin⁷ partiden ihraç

⁵ Beyannameye dair ayrıntılı bilgi için bkz. İnan, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/12-temmuz-beyannamesi/>, 22.03.2023.

⁶ Rapor CHP İzmir Bölge Müfettişi Kamuran Örs tarafından hazırlandı. Örs söz konusu raporunda, 12 Temmuz Beyannamesi'nin yankılarını inceleyip beyannamenin DP'liler, tarafsızlar ve özellikle CHP'liler üzerindeki etkilerine yer verdi. 18 Temmuz 1947'de gönderimi sağlanan raporun CHP Genel Sekreterliği tarafından kaydedilme tarihi 21 Temmuz 1947'dir (BCA, 490-1-0-0 / 165 – 658).

⁷ Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan, Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, İstanbul Milletvekili

edilmesini, ilerleyen süreçte ise bu isimlerin Millet Partisi'ni kurmasını beraberinde getirdi (Yücel, 2021, s. 321, 322).

3. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen genel seçimler neticesinde Celal Bayar liderliğindeki DP oyların %55,2'sini alarak birinci parti oldu (Tuncer, 2013, s. 49). İktidar partisinde yaşanan bu değişim Çankaya'nın sahibinde de bir değişimi beraberinde getirdi. Buna göre 22 Mayıs tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde DP'nin adayı Bayar, 453 milletvekilinin katıldığı seçimde 387 oy alarak 3. cumhurbaşkanı ve Çankaya'nın yeni sahibi seçildi (Tuncer, 2013, s. 51). Fakat Bayar'ın aday gösterilmesi süreci tamamen sorunsuz bir şekilde gerçekleşmedi. Aday belirleme sürecinde DP Meclis grubu ikiye bölündü⁸; kimi partililer Bayar'ın DP'nin başında kalmasını savunurken kimi partililer ise devlet başkanlığı makamına yükselmesini savunuyordu (Milliyet, 21.05.1950, s. 1,7; Zafer, 21.05. 1950, s. 1; Tuncer, 2013, s. 49). Genel seçimlerin kazanılmasından sonra Hürriyet Gazetesi'nde yapılan habere göre Bayar cumhurbaşkanlığına aday olmayı düşünmemekte, siyaset sahnesinde az tanınan fakat halkın saygı gösterebileceği bir ismin aday gösterilmesini istemekteydi (Özdemir, 1989, s. 77). Fakat sürecin getirisi bu yönde olmadı. 20 Mayıs 1950'de toplanan DP Meclis Grubu, yaptıkları seçim ile Bayar'ı DP'nin cumhurbaşkanı adayı olarak belirledi (Milliyet, 21.05.1950, s. 1, 7; Burçak, 1998, s. 50). Prof. Dr. Rıdvan Akın'a göre DP, cumhurbaşkanı adayı olarak Celal Bayar yerine başka bir ismi aday göstermesi halinde "*kuvvetler ayrılığı prensibine uygun, parlamenter rejimin gereklerine uygun*" bir yola girmiş olurdu. Çünkü Bayar parti lideri olarak Çankaya'ya çıkarak İnönü'nün 1950'ye kadar oynadığı rolü üstleniyordu. Ve bu da devletin yönetim mekanizmasında hala tek parti düşüncesinin devam ettiğini gösteriyordu (Akın, 2009, s. 71, 72).

DP, muhalefette olduğu süreç boyunca Cumhurbaşkanı İnönü'nün CHP genel başkanlığını sürdürmesini şiddetle eleştirdi.⁹ Kendisi iktidara geçip Genel Başkan Bayar'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra ise yanlış gördükleri bu geleneğe son verdiler. Bayar, DP genel başkanlığını Adnan Menderes'e devretti. 10 yıllık cumhurbaşkanlığı sürecinde ise milletvekili seçimlerine DP listelerinden aday olarak DP ile ilişkisini resmi bir şekilde sürdürmeye devam etti. 1924 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı

Kemal Silivri, İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, İstanbul Milletvekili Enis Akaygen, Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Muğla Milletvekili Necati Erdem, Muğla Milletvekili Mithat Sakaroğlu, Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk (Yücel, 2021, s. 321).

⁸ Milliyet Gazetesi'nde yer alan habere göre bu gruplaşma seçim bölgeleri itibarıyla oluşan bir gruplaşmadır (Milliyet, 21.05.1950, s. 7).

⁹ Bayar 1948 yılında yaptığı bir konuşmada devlet başkanının aynı zamanda parti başkanı olmasının anayasayı ihlal etmenin yanı sıra diktatörlük manasına da geldiğini dile getirmektedir (Şahingiray, 1999b, s. 296).

seçilebilmek için milletvekili olmak gerekmekte idi. Bu nedenle Bayar, cumhurbaşkanı seçilebilmek için önce milletvekili seçilmeliydi. Bu doğrultuda kurucusu olduğu partiden milletvekili seçimlerinde aday olması kadar doğal bir durum yoktur.¹⁰ Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği durumlarda cumhurbaşkanının meclis karşısındaki bağımsızlığı sağlanmış olur. Fakat cumhurbaşkanı seçiminin meclis tarafından yapılması durumunda bu bağımsızlık da tehlikeye düşer (Kubalı, 1971, s. 376). Nitekim Bayar'ı da 10 yıllık cumhurbaşkanlığı sürecinde DP'den bağımsız olarak düşünebilmek zor olacaktır. Bayar'ın DP ile arasındaki ilişki, muhalefet döneminde itiraz ettiği İnönü-CHP ilişkisine benzemektedir (Akın, 2009, s. 72).

Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı'ya göre cumhurbaşkanının meclis tarafından seçildiği sistemlerde cumhurbaşkanının bağımsızlığını sağlamanın yolu, onun sorumsuzluğunu da sağlamaktan geçer. Cumhuriyet rejimlerinde cumhurbaşkanının hukuki ve cezai sorumsuzluğu göreceli iken siyasal sorumsuzluğu katidir. Cumhurbaşkanının bu siyasal sorumsuzluğu onun aynı zamanda mutlak siyasi tarafsızlığını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda cumhurbaşkanı bu makamda görev aldığı sürece partiler üstü bir mertebede, objektif ve tarafsız hareket etmeli; parti adamı gibi davranmamalıdır (Kubalı, 1971, s. 376). Bayar, 1924 Anayasası uyarınca üç dönem cumhurbaşkanı seçilerek bu görevi on yıl boyunca ifa etti. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde söz konusu üç dönem için de DP tarafından aday gösterildi. Anayasa uyarınca cumhurbaşkanı meclis tarafından kendi içerisinden seçildiği için bu durum normaldir. Fakat Bayar'dan, cumhurbaşkanı sıfatını üstlenmesi akabinde siyasal arenada partiler arasında tarafsız bir tavır takınması, her partiye eşit olarak yaklaşması beklenmekte idi. Çünkü pek çok partinin eşit bir şekilde yarışması gereken demokratik ortamda devlet başkanının tarafsızlığı esas olmalıdır.

3.1. Veto Yetkisi ve Bayar

Bayar'ın cumhurbaşkanlığı sürecinde yürürlükte olan 1924 Anayasası 35. maddesinde cumhurbaşkanına veto yetkisi tanımaktadır.¹¹ Fakat bu yetki kanunların kabulünü güçleştirecek değil, geciktirecek kuvvette bir yetkidir

¹⁰ Anayasa Hukukçusu Prof. Dr. İlhan Arsel, 1924 Anayasası'nın zamanın ruhunu yakalayabilmek, çok partili sistemin gerekliliklerine cevap verebilmek için gerekli düzenlemelere tabi tutulmaması durumunda cumhurbaşkanı-parti arasındaki ilişkilerin tarafsızlıktan uzak devam edeceğini dile getirmektedir (Arsel, 1954, s. 9, 10).

¹¹ “*Reisicumhur Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilân eder. Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile bütçe kanunları müstesna olmak üzere ilânını muvafık görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere esbabı mucibesıyla birlikte keza on gün zarfında Meclise iade eder. Meclis mezkûr kanunu bu defa da kabul ederse, onun ilânı Reisicumhur için mecburidir.*” (1924 Anayasası, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/08.04.2023>).

(Özbudun, 2012, s. 40).¹² Anayasa tasarısı sırasında cumhurbaşkanına veto yetkisinin tanınması meselesi şiddetli tartışmaları beraberinde getirdi. Fakat bu anayasanın yürürlükte olduğu müddet boyunca, yoğun tartışmalara konu olan veto yetkisi cumhurbaşkanlarınca kullanılmadı (Bahçeci, 2007, s. 159; Eroğul, 1978, s. 53). Bu durumun nedeni olarak anayasanın çizdiği yasama-yürütme arasındaki ilişki¹³ gösterilebileceği gibi gerek Bayar'ın, gerekse 1946-1950 dönemi arasında İnönü'nün iktidar partileri ile yakın ilişkileri gösterilebilir. 1924 Anayasası gereğince cumhurbaşkanının meclis tarafından kendi içerisinde seçildiğine değinmiştik. Hal böyle iken seçilecek cumhurbaşkanına, mecliste sayıca çoğunluğa sahip olan iktidar partisinin oylarının karar verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumda 1950-1960 dönemi arasında DP oyları ile devlet başkanlığına seçilen Bayar'ın, iktidar partisi ile iş birliği içinde çalışması sürpriz olmayacaktır. Ezcümle, Bayar iktidar partisi DP ile olan organik bağları hasebiyle veto yetkisini kullanma yoluna gitmemiştir.

3.2. Seçim Kampanyaları ve Bayar

Bayar genel başkan olarak, DP'nin iktidara geldiği ilk seçim olan 14 Mayıs 1950 seçimlerinde aktif bir rol oynadı. Meydanlarda partisi yararına çalıştı. Peki bu durum 1954 ve 1957 seçimleri esnasında nasıl işledi? Bayar fiilen DP genel başkanlığını bırakarak cumhurbaşkanlığı makamına yerleştikten sonra gerçekleşen seçimlerde DP adına yürütülen propagandalara katıldı mı? Bu noktada öncelikle 1954 seçimlerini ele almak gerekmektedir. 1954 seçimlerine dair ilk beyannamenin CHP tarafından yayınlandığı görülmektedir. CHP mitinglere, yurt gezilerine devam ederken Bayar'ın da DP lehine yurt gezilerine çıktığı ve partisi namına oy istediği görülmektedir. Geriye dönük bakacak olursak 1950 seçimleri için dönemin cumhurbaşkanı İnönü'nün de CHP için oy istediği, propaganda çalışmalarına katıldığı ve yapılan teyakuzlara partisi adına cevap verdiği bilinmektedir. Her iki cumhurbaşkanı da 1924 Anayasası hükümlerine göre cumhurbaşkanlığını ifa etseler de İnönü parti genel başkanlığını üzerinde taşıırken Bayar bu kimliğini Menderes'e devretmişti. Muhalefet döneminde cumhurbaşkanının partiler üstü bir duruş sergilemesi gerekliliğini savunurken Bayar'ın kendi

¹² Erdoğan Teziç ise cumhurbaşkanına tanınan yetkiyi teknik manada geciktirici veto yerine, tekrar görüşülmek üzere geri gönderme yetkisi olarak tanımlamaktadır (Teziç, 1987, s. 85).

¹³ Anayasanın yasama ve yürütme erkleri arasında çizdiği ilişkinin cumhurbaşkanının veto yetkisini kullanımına izin verip vermeyeceğine dair farklı görüşler yer almaktadır. Ancak cumhurbaşkanının veto yetkisini kullanabileceğine dair somut bir örnek mevcuttur. 1949 senesinde İnönü, üniversite özerkliğinin kaldırılmasına dair bir yasanın çıkarılmaya teşebbüs edilmesi durumunda kendisinin veto yetkisini kullanacağını ifade ederek bu tür bir girişim için göz dağı vermiştir (Bahçeci, 2007, 160-163).

cumhurbaşkanlığı döneminde DP adına seçim mitinglerinde, propagandalarında yer alması dikkat çekicidir.

3.2.1. 2 Mayıs 1954 Seçimleri

Bayar, 1954 seçimleri arifesinde öncelikle 3 Nisan Kayseri mitinginde karşımıza çıkmaktadır. Buradaki konuşmasına “*Memleket neredeydi? Şimdi nerededir ve nereye vasıl olacaktır?*” sözleri ile başlayan Bayar, DP iktidarının büyük ve başarılı işlere başladığını ve bu başarıların kaynağının milli iradenin kullanımı ile halkta olduğunu dile getirmektedir (Şahingiray, 1999a, s. 77). Bir sonraki gün 4 Nisan’da Samsun’da Samsun Limanı’nın temel atma töreninde yaptığı konuşmada Bayar başarıların, cumhurbaşkanının gayreti ya da iktidarın himmetinden kaynaklanmadığını; milli iradenin tecellisi ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca Bayar konuşmasında “biz” vurgusu yaparak 4 yıllık DP iktidarının başarılarını dile getirmektedir (Akşam, 05.04.1954, s. 2; Milliyet, 05.04.1954, s. 1,7; Şahingiray, 1999a, s. 78, 79). 18 Nisan’da İstanbul’da Haydarpaşa Limanı’nın temel atma töreninde konuşma yapan Bayar, buradaki konuşmasını cumhurbaşkanı sıfatı ile yaptığını dile getirerek sözlerine başladı. Konuşmasının ilerleyen cümlelerinde ise CHP iktidarı ile DP iktidarının faaliyetlerini rakamsal olarak karşılaştırdı; 1949 yılında ihracatın 997 bin ton olduğunu fakat bunun 1953 yılında 2 milyon 450 bin tona yükseldiğini dile getirdi. Sonraki cümlelerinde ise ileriye dönük bazı vaatleri -köprü gibi- dile getiren Bayar tüm bunları oy istemek için söylemediğini, akademik manada konuştuğunu ve bu vaatleri iktidarda kim bulunursa bulunsun ona yaptırmaya çalışacağını ifade etti (Milliyet, 19.04.1954, s. 1,7; Şahingiray, 1999a, ss. 81-85).

Cumhurbaşkanı Bayar 19 Nisan’da Susurluk’ta şeker fabrikasının temel atma töreninde bir konuşma gerçekleştirdi. Susurluk’a doğru yol alırken öncesinde Kemalpaşa’da yaptığı konuşmasında kendisini dinleyenleri 1950 öncesi durumla 1950 sonrasındaki durumu karşılaştırmaya davet etti: “*Bu memlekette şahsi hürriyet 1950’den sonra zayıflamış mıdır? Kuvvetlenmiş midir? Her vatandaş vicdanına şu suali sormalıdır. 1950’den sonra kendimi daha emniyette hissediyor muyum, hissetmiyor muyum? Kazancım 1950’den evvelki devreye nazaran eksilmiş midir, artmış mıdır?*” Bu sözlerinden sonra ise vatandaşların ellerini vicdanına koyarak vardıkları netice uyarınca kendisine oy vermesini rica etti (Vatan, 20.04.1954, s. 1,6; Şahingiray, 1999a, s. 94, 95). Bayar temel atma töreninde yaptığı konuşmasında ise DP iktidarının demokrasi rejiminin temelini kuvvetlendirdiğini, Atatürk’ün temellerini attığı gerçek demokrasiyi kurma yolunda olduklarını vurguladı. Ayrıca kendisini dinleyen vatandaşlara şu ifadelerde bulundu;

1950 senesinden evvel daha mı rahattınız? 1950 senesinden evvel daha mı kolay para kazanıyordunuz ve 1950 senesinden bu yana daha mı rahatsızsınız ve daha mı çok para kazanıyorsunuz? İttifakla siz söyleyiniz. Elbette 1950’den bu yana daha rahatsızsınız, işleriniz hükümet kapılarında daha kolaylıkla görülüyor. Fakat

bizim için henüz ideal hale gelmemiştir. Onu da daha mükemmel bir hale sokacağımızı ve o yolda olduğumuzu size katiiyetle söyleyebilirim. (Şahingiray, 1999a, s. 90, 91).

Cumhurbaşkanı Bayar, 1954 seçimlerine hızla yaklaşıırken 20 Nisan'da Bursa'da bir konuşma gerçekleştirdi. Burada yaptığı konuşmasına, cumhurbaşkanı olarak halka hesap vermek istediğini dile getirerek başladı. Kendisinin cumhurbaşkanı olarak halkın huzurunda konuşup konuşamayacağını kimi çevrelerce bir problem teşkil ettiğini, fakat konuşmalarının sadece millete hesap verme zamanı geldiğinde gerçekleştiğini ve buna vicdanen mecbur olduğunu belirtti. Bayar konuşmasının devamında da cumhurbaşkanının halkın huzurunda hesap vermek maksadıyla konuşmak zorunda olması fikrini temellendirdi. Bir cumhurbaşkanının partisi ile iktidara geldiğini ve bir dönem sonunda çoğunluğu kaybederse partisinin de onunla birlikte düşeceğini belirtti. Bu nedenle cumhurbaşkanının seçim dönemlerindeki rolü ve vazifesinin düşünölmeye ve açıklanmaya mecbur bir husus olduğunu vurguladı. Çünkü bir kişinin cumhurbaşkanı olarak seçilebilmesi için önce milletvekili olarak seçilmesi gerektiğini ve seçim zamanında susan bir kişinin milletvekili seçilemeyeceğini dolayısıyla süreç içerisinde cumhurbaşkanı da seçilemeyeceğini dile getirdi (Akşam, 21.04.1954, s. 1,2; Milliyet, 21.04.1954, s. 1, 7; Şahingiray, 1999a, s. 97, 98). Bursa'da oldukça uzun bir konuşma yapan Bayar, konuşmasının genelinde 1950 öncesi konjonktür ile 1950-1954 yılları arasındaki gelişmeleri karşılaştırdı.

Bayar, seçimlerden önce son konuşmasını 28 Nisan'da İstanbul'da gerçekleştirdi. Konuşmasına cumhurbaşkanı sıfatını bir kenara bırakarak, milletvekili ve aday olarak İstanbullulara hitap edeceğini belirterek başladı. İstanbul'un demokrasi aşığı bir kent olduğunu ve bunu da DP'nin idealinde bulduğunu belirten Bayar, konuşmasının devamında 4 yıllık DP iktidarının faaliyetlerini anlatarak seçmenden tekrar onlara itimat etmeleri talebinde bulundu. Konuşmasında rakamlarla eski CHP iktidarı ve DP iktidarının faaliyetlerini karşılaştırdı; 1949'da gelirin 571 milyon olduğunu fakat bunun 1953'te 1 milyar 216 milyona çıktığını dile getirdi (Şahingiray, 1999a, ss. 156-162).

1954 seçimleri öncesinde iktidarın 4 yıllık başarılarını konu alan konuşmalar yapan Celal Bayar, 1954 seçimlerinde DP'nin İstanbul listesinden milletvekili seçilerek meclise girdi. Akabinde mecliste yapılan seçimle Bayar'ın ikinci cumhurbaşkanlığı dönemi başladı. Bayar'ın seçim konuşmalarında ortaya koyduğu DP ile bağı, tek taraflı da değildir. Bu durum, Bayar'ın 3 kez DP tarafından cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesinden anlaşılacağı gibi Başbakan Menderes'in parti meseleleri ile ilgili Bayar'a gönderdiği bir telgraftan da anlaşılabilir. Söz konusu telgrafta Menderes, "iki muhalif partinin ne derecelere kadar şirretçe bir mücadeleye giriştiği" söyleminde bulunmakta ve gerek hükümet gerekse parti olarak bu

konuda kesin sonuçlara ulaşmaları gerektiğini iletmektedir. Ayrıca yine aynı telgraf metninde Menderes'in, en önemli konunun "parti içinde tam dayanışmanın sağlanması" olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Çünkü Menderes'e göre parti içerisindeki farklı hareketlenmeler, ülke içerisindeki genel siyasi hayatı da olumsuz yönde etkileyecektir. Bu nedendir ki her alanda düzenin sağlanması görevi DP iktidarının omuzlarındadır (BCA, 30-1-0-0 / 1-8-17).

3.2.2. 27 Ekim 1957 Seçimleri

Gergin bir ortamda ve erken gidilen 1957 seçimleri öncesinde miting meydanlarında yine Cumhurbaşkanı Bayar'a rastlamak mümkündür. Ayrıca seçimlere giderken belirlenen aday listelerinde Bayar'ın da etkili olduğu görülmektedir.¹⁴ Basında, Üzeyir Avunduk tarafından hazırlanan İstanbul milletvekili adayları listesinin Bayar ve Menderes tarafından beğenilmediği haberi yer almaktadır. Bayar ve Menderes İstanbul listesi için daha çok profesör, iş insanı, gazeteci gibi tanınmış isimlerin eklenmesini istemekteydi (Cumhuriyet, 05.10.1957, s. 1, 5). Bayar da 1957 seçimlerine DP'nin İstanbul listesinden milletvekili adayı olarak katıldı (Cumhuriyet, 08.10.1957, s. 4; Milliyet, 08.10.1957, s. 5).¹⁵

1957 seçimleri için miting alanlarında Bayar ilk kez 11 Ekim'de Afyon'da yer aldı. DP adına vaatlerde bulunan ve 1950 öncesi ile güncel ekonomik konjonktürü sayısal verilerle kıyaslayan Bayar'ın sözleri şu şekilde idi: "*Yalnız sefaleti değil hatta mahrumiyeti bile bu memlekette kaldırıp atacağız. Fakat bu neticeye varmak için sizlerin de sizler için çalışanlara imkan vermeniz lazım gelir. Bu imkan sizin ellerinizdedir. Afyonlular bunu her seçimde göstermişlerdir.*" (Cumhuriyet, 12.10.1957, s. 1, 5; Milliyet, 12.10.1957, s. 1; Zafer, 12.10.1957, s. 4). Bayar, bir sonraki gün ise Isparta'da idi, burada DP iktidarı süresince köylünün durumunun iyileştirildiğini vurgulayan bir konuşma yaptı. Konuşması içerisinde muhalefetten "*ülkenin ilerlemesini engellemeye çalışan ukalalar*" şeklinde bahsetti. "*Bu memleket, 1950'den evvel mi daha iyi, daha müreffeh ve daha emniyette idi? Yoksa yedi sene sonra bugün mü?*" sözleri ile ise eski CHP hükümeti ile 7 yıllık DP iktidarını karşılaştırma yoluna gitti. Ayrıca kendisini dinleyen seçmenlere, eğer mevcut durumları 1950 öncesine göre daha iyi ise bunu göz önünde bulundurarak oylarını kullanmaları tavsiyesini verdi (Cumhuriyet, 13.10.1957, s. 1, 5). Aynı gün Isparta'dan sonra Burdur'da bir konuşma yapan Bayar, buradaki konuşmasında ise cumhurbaşkanının halka hitap edip

¹⁴ Adaylık başvuruları Bayar ve Menderes'e yapılmakta idi. Bayar ve Menderes, listelerin oluşturulması için pek çok kez görüştü ve ikisi de uygun listelerin oluşturulabilmesi için karşılıklı tavizler verdiler (Akis, 12.10.1957, s. 6).

¹⁵ Parti kurucularının 1946'dan beri İstanbul listelerinden aday olmaları bir gelenek haline gelmişti (Akis, 12.10.1957, s. 6).

edemeyeceğine yönelik sorulara cevap vermeyi tercih etti. Cevabı ise şu şekilde idi:

Hitap edebilir, millete yol gösterir. Onu ikaz eder, bu onun hem resmi, hem de vicdani vazifesidir. Ben milletime her zaman hesap vermek ihtiyacını hisseden bir insanım. Esasen demokrasinin de icabı budur. Devlet reisleri maddi olarak gayri mes'ul bulunurlar amma memleket meselelerindeki manevi mes'uliyetlerinin hududu yoktur. Benim de Allah'ıma ve vicdanıma karşı hudutsuz mes'uliyetlerim vardır. (Milliyet, 13.10.1957, s. 1, 3).

Cumhurbaşkanı Bayar 1957 seçimlerine giden süreçte 13 Ekim'de Antalya'da bazı tesislerin açılışına katıldı. Burada yaptığı konuşmalarda ise DP iktidarının başarılarına yer verdi (Cumhuriyet, 14.10.1957, s. 1). 16 Ekim'de Gaziantep'te bir konuşma gerçekleştiren Bayar, konuşmasında seçim için oy istemek amacıyla orada bulunmadığını, ülkenin geleceği için kritik olan bir zamanda halkın arasında yer almak istediği için Gaziantep'te bulunduğunu dile getirdi. Konuşmasının devamında ise CHP iktidarı döneminde Gaziantep köy okullarına ayrılan bütçe ile DP döneminde ayrılan bütçeyi karşılaştırma yoluna gitti (Cumhuriyet, 17.10.1957, s. 1, 5). 17 Ekim'de Şanlıurfa'da bulunan Bayar, burada DP'nin 7 yıllık icraatları üzerinde durdu. Ayrıca "*Bize Demirkıratı çok koşturuyorsunuz, diyorlar. Biz çok koşturmakta devam edeceğiz. Korkmasınlar, bu at çatlamaz. İdmanı yerindedir. Mütemediyen koşacak, menzili maksuduna erişecek, birinci gelecektir.*" (Cumhuriyet, 18.10.1957, s. 1, 5; Milliyet, 18.10.1957, s. 1, 5) ifadelerinde bulundu.

Bayar 18 Ekim'de Diyarbakır'da gerçekleşen DP mitinginde de yer aldı. Buradaki konuşmasında, cumhurbaşkanının böyle bir zamanda konuşmasının ne ölçüde doğru olacağına dair akıllarda soruların olduğuna değindi. Bu sorulara anayasaya dayanarak bir cevap verdi. Cumhurbaşkanı'nın maddi olarak sorumsuz olduğunu fakat manevi ölçekte tüm sorumluluğun onların omuzlarında olduğunu söyledi. Kendisinin manevi sorumluluktan korktuğunu dile getiren Bayar, meclisten çıkan tüm kanunlarda ve kararnamelerde kendisinin de imzasının bulunması nedeniyle gerçekleri tam olarak ifade edebilmek adına millete hesap vermeyi amaçladığını belirtti. Bu noktada tüm gerçekleri yansıtabilmek adına CHP iktidarı dönemindeki rakamlarla DP iktidarı dönemindeki rakamları karşılaştırarak halka sundu. Ayrıca İnönü'nün 1954'te Petrol Kanunu ile ilgili yaptığı konuşmaya cevap verdi (Cumhuriyet, 19.10.1957, s. 1, 5). Bayar, Diyarbakır'da gerçekleştirdiği bir başka konuşmasında ise İnönü'nün hükümetin Kıbrıs politikasına yönelik eleştirilerine cevap verdi. Konuşmasındaki "biz" vurgusu ise yine dikkat çekmektedir; "*Türk milletinin en büyük meselesi üzerinde en büyük azim ve cesaretle durmaktayız.*" sözleri hükümetin izlediği politikayı benimsediğini göstermektedir (Cumhuriyet, 20.10.1957, s. 1, 3). 22 Ekim'de İskenderun'da halkın karşısına çıkan

Cumhurbaşkanı, buradaki halka hitabında yine DP iktidarının başarılarına yer vermektedir. Konuşmasına halk huzuruna hesap vermek maksadıyla çıktığını belirtmekle başlayan Bayar, 1950 öncesi ve sonrasında Türkiye'nin sanayi bakımından katettiği yolları dile getirdi. Bu söylemlerini ise rakamlarla kuvvetlendirme yoluna gitti (Zafer, 23.10.1957, s. 1, 5).

27 Ekim'de gerçekleşen seçimden günler önce İstanbul'da gerçekleştirilen DP mitinginde yer alan Bayar'ın konuşmasında, DP'nin icraatlarını dile getirirken "biz" vurgusu yaptığı görülmektedir. Yol vergisinin kaldırılması hususunu dile getirirken kullandığı "*İktidara gelir gelmez ilk iş olarak bu angarya ve zulüm aleti kaldırdık.*" cümlesinde, eğitim konusuna değinirken dile getirdiği "*Onlar, biz iktidara gelmezden evvel, çocuk velilerini üniversitelerde okuyan münevver gençlerimizin babalarını bu meydanda tehdit ediyorlardı.*" sözlerinde, "*Biz her inkişaf vasıtasını meşru surette milletimize vermekteyiz.*" ve "*İşçilerimiz için iktidarımız zamanında neler yapıldığını, onların sosyal hayatlarının, geçimlerinin ve sıhhatlerinin daha iyi olması için ne emekler sarf edildiğini istatistik rakamları ile ifade etmek istemiyorum.*" cümlelerinde "biz" vurgusu dikkat çekicidir (Zafer, 21.10.1957, s. 1, 4). Kullandığı dil kendisinin DP ile olan organik bağına ortaya koymaktadır. Bayar ayrıca bahsi geçen mitingde kendisine ayrılan süreyi aşmak üzere olduğu hatırlatılınca, cumhurbaşkanı olarak belirtilen süre dışında konuşma hakkının bulunduğunu fakat bu mitingde milletvekili sıfatı ile yer aldığı için kurallara uyacağını dile getirdi. Görülüyor ki Bayar, DP mitingine cumhurbaşkanı sıfatını bir kenara bırakıp milletvekili olarak katıldığını kabul etmektedir. Fakat kendisinin resmi olarak cumhurbaşkanlığı görevi devam etmektedir. Böyle bir durumda resmi sıfatını kenara bırakabilmesi olası değildir.

Cumhurbaşkanı Bayar'ın her iki seçim dönemi öncesindeki konuşmalarına bakıldığında görülüyor ki 1957 seçimleri sürecinde Bayar'ın dili sertleşmiş ve DP iktidarı ile olan bağına daha net bir biçimde ortaya koymaya başlamıştır. Bu durum 1957 sonrasındaki iktidar-muhalefet ilişkisinin sertliğini ortaya koyan bir ayna görevi görmektedir.

3.3 1957 Seçimleri Sonrası Bayar

1957 seçimlerinin DP tarafından kazanılması akabinde Bayar'ın son cumhurbaşkanlığı dönemi başladı. Aynı zamanda DP iktidarının da son dönemi olan 1957-1960 sürecinde Türkiye'de siyasal arenanın oldukça zorlu ve yıpratıcı bir serüvenden geçtiği görülmektedir. Bu serüven ne yazık ki bir askeri darbe ile noktalanacak kadar çetin idi. Bahse konu üç yıllık süre içerisinde iktidar ve muhalefet ilişkileri 1950-1957 arasındaki dönemden katbekat daha zorlayıcı oldu. Seçimlerin sonrasında kurulan yeni Menderes hükümeti muhalefet partileri tarafından yürütülen güçlü muhalif adımlarla

karşı karşıya kaldı.¹⁶ Bu adımlara karşı Cumhurbaşkanı Bayar ise DP'nin yanında yer almaktaydı. Dönemin DP Erzurum milletvekili Rıfık Salim Burçak'ın anılarını kaleme aldığı kitapta aktardığına göre; 1958 yılı sonbaharında Tarım Bakanı Nedim Ökmen, Devlet Bakanı Haluk Şaman ve kendisinden oluşan üç kişilik bir ekip "1 No'lu Gezi Ekibi" adı ile güney illerini kapsayan bir geziye gönderildi. Bu gezinin haberini veren ise Cumhurbaşkanı Bayar'dı. Üç ismi Çankaya'ya çağırarak Bayar ekibe, "*Sizleri Adana, Mersin, Hatay, Maraş ve Gaziantep'i içine alan bir geziye çıkarıyoruz. İnönü işi çok azıttı; gittiğiniz yerlerde neler konuşulacağını sizler iyi bilirsiniz.*" sözleri ile hem gezinin haberini hem de gezinin amacını içeren bir talimatta bulundu (Burçak, 1998, s. 582). Bu sözlerden anlaşılıyor ki İnönü'nün sert muhalefeti karşısında Bayar'ın tahammülü 1960'a doğru giden süreç içerisinde azalmaktaydı.¹⁷ Yine Burçak'ın aktardıklarına göre Bayar, 1957 seçimleri sonrasında DP içerisindeki, muhalefete karşı sert tedbirler alınması gerektiğini düşünen kanadın içindeydi.¹⁸ Bayar, sıklıkla milletvekillerine CHP'ye karşı sıkı tedbirler ve enerjik icraatlar tavsiye etmekteydi. Muhalefete karşı bu tarz bir yaklaşım sergilenmediği takdirde ise ülkenin idare edilemeyecek hale geleceğini düşünmekteydi (Burçak, 1998, s. 593). 1957-1960 sürecinde halihazırda sert bir hava eserken Cumhurbaşkanı Bayar'ın DP'li vekillere sertlik önerilerinde bulunması değil, bu fikir çatışmalarının üstünde bir birleştirici güç unsuru oluşturması Türk demokrasisine büyük katkılar sağlayabilirdi.

1958 yılında 1 No'lu Gezi Ekibi dışında birçok gezi ekibi daha tertip edildi ve yurt gezilerine gönderildi (Burçak, 1998, s. 582). Aynı sene içerisinde Cumhurbaşkanı Bayar da DP ile bir yurt gezisine çıktı. Gezi sırasında Çorum'da yaptığı konuşmada ülkenin ileriye doğru gidişini çekemeyenlerin olduğunu dile getiren Bayar, "*Bu milleti refah ve emniyet içinde yaşatmak için ne mani vardır? Ne mani olabilir? Eğer bir mani çıkarsa, bu milletin azim ve iradesi o maniyi bir karınca gibi ayağının altında ezmeye muktedirdir.*" sözlerini sarfetmiştir. Bayar'ın bu sözleri muhalefet kanadınca onları karınca gibi ezmek istediği şeklinde yorumlandı ve eleştirildi (Albayrak, 2004, s. 522, 523; Zafer, 29.11.1958, s.1, 4). Yine 1958 yılının kasım ayında Pınarhisar'da çimento fabrikasının açılışında yer alan Bayar, burada da bir konuşma gerçekleştirdi. Konuşmasında yaptığı vurgular 1950

¹⁶ Seçimler akabinde CHP'nin sert bir politika izleyeceğine dair ilk işaret seçim sonuçlarında usulsüzlük yapıldığı iddialarının dile getirilmesi ile başladı (Demirel, 2016, s. 302). Ayrıca 1957 seçimlerinden sonra CHP'nin, Meclis'e pek çok soru ve gensoru önergesi verdiği bilinmektedir. Haziran 1958'e gelindiğinde CHP'nin verdiği soru önergesi sayısı altmışı geçmekte idi (Albayrak, 2004, s. 517).

¹⁷ Bayar, 1950-1960 arasında CHP'nin izlediği muhalefet politikasını "hırçın ve vurucu" bulmakta idi (Bayar, 1986, s. 166, 167).

¹⁸ 27 Mayıs'a giden süreçte Bayar'ın parti içerisindeki sertlik taraftarı kanadın sözcülerinden olduğunu, muhalefete karşı yumuşama hamlelerini reddettiğini Tanıl Bora da ifade etmektedir (Bora, 2016, s. 151, 156).

senesi ve öncesine dair halkı bir karşılaştırma yapmaya sevk etme yolundaydı: “(...) *dün ne idiniz, bugün nesiniz? Bunun mukayesesini yapmağa muktedirsiniz. Biz, sizler için çalışıyoruz.*” (Zafer, 28.11.1958, s. 1, 3).

İktidar ve muhalefet arasındaki tansiyon 27 Mayıs’a yaklaştıkça giderek yükselmeye devam etti. İki taraf arasındaki ayrışma Vatan Cephesi’nin kurulmasını beraberinde getirdi. Ayrıca Uşak olayları, Topkapı olayları, Kayseri olayları gibi ana muhalefet partisine yönelik bazı girişimler yaşandı. 27 Mayıs’a varan yolda 18 Nisan 1960’ta Tahkikat Komisyonu’nun kurulması ve akabinde komisyona geniş yetkiler tanıyan Salahiyet Kanunu’nun kabulü sonrasında ise öğrenci olayları baş gösterdi. Bu durumda Başbakan Adnan Menderes, Anayasa Hukukçusu Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil’i 30 Nisan’da Çankaya’da mevcut konjonktürü görüşüp danışmak maksadıyla bir yemeğe davet etti. Bu yemekte Cumhurbaşkanı Bayar, Menderes ve DP ileri gelenleri bulunmaktaydı. Bayar ve Menderes bu yemekte Başgil’den tansiyonun düşürülmesine yönelik tavsiyeler beklemekteydi. Başgil bu noktada Bayar’a bazı tavsiyelerde bulundu:

Sayın cumhurbaşkanım, size asıl tavsiyem, son derece ihtiyatlı hareket etmenizdir. Her şeyden önce de, yetki kanununun¹⁹ hükümlerini tatbik etmenizdir, çünkü onlar Anayasa’ya tam manasıyla uygun değiller. Bu açıdan tekrar gözden geçirilmek üzere, bu kanunun Meclis’e hemen geri gönderilmesi uygun olur. Gençliğe karşı aşırı sert tedbirlere başvurmamaya özellikle çok dikkat edilmesi de gerekir (Başgil, 2017, s. 130).

Başgil’in sözlerinden anlaşılıyor ki Bayar’a anayasada tanınan veto yetkisini kullanması önerilmektedir. Fakat Bayar, Başgil’in bu önerisini yerinde bulmadı. Bunun aksine geri adım atma niyetinde bulunmadığını, isyan edenlere daha sert davranılması ve cezalandırılmaları gerektiğini dile getirdi. Başgil’in diğer önerileri ise Menderes kabinesinin istifa etmesi doğrultusunda idi. İstifanın akabinde ise muhalefete de bazı bakanlıkların verilerek yeni bir kabinenin oluşturulmasını, anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunların değiştirilmesi ile de muhalefetin iktidarı suçlayacak bir kozu kalmayacağını, böylece siyasi tansiyonun düşeceğini belirtti. Fakat Bayar bu tavsiyelerin yerine getirilmesinin birer zaaf işareti olarak yorumlanacağını ve muhalefeti daha da alevlendireceğini bu nedenle de daha sert önlemlerin alınması gerektiğini dile getirerek Başgil’e itiraz etti. Bayar daha sonra bu görüşmeden, Başgil’in önerilerini hiçbir şekilde desteklemediğini ve bunda kararlı olduğunu belirterek ayrıldı (Başgil, 2017, ss. 124-127; Ağaoğlu, 2016, s. 121, 122). 1950 senesinde İnönü’nün cumhurbaşkanlığını Bayar’a devretmesinin akabinde ikili arasında bir görüşme gerçekleşti. Bu görüşmede İnönü, partisinin tek isteğinin emniyet içerisinde çalışmak olduğunu dile getirdi. Bayar ise buna kesin bir teminat verdi (Akyol, 2021, s. 227, 228).

¹⁹ Tahkikat Komisyonu’na dair çıkarılan Salahiyet Kanunu.

Cumhurbaşkanlığı görevinin en başında bu teminatı veren Bayar, on sene sonra yine bir görüşmede muhalefete karşı sert bir politika izlenmesi gerekliliğini savunuyordu. Görülüyor ki sertleşen siyaset arenasını Bayar'ın da tutumunda değişiklik meydana getirmekteydi. Oysaki bu aşamada Türk demokrasisinin daha fazla sertliğe ihtiyacı bulunmuyordu. CHP-DP ilişkileri her ne kadar gerginleşse de, İnönü ve Menderes tutumlarını giderek sertleştirse de Bayar'ın konumu gereği daha ılımlı yaklaşması ve gerginliği düşürecek önerilerde bulunması gerekirdi.

Başgil'in önerileri 27 Mayıs'a giden süreçte oldukça önem arz etmekte idi. Bayar, Başgil'in önerilerini dikkate alsaydı belki de darbenin gelişini engellenebilirdi.²⁰ Ayrıca görüşmeler sırasında Menderes, kabinesinin istifasını önerisine daha ılımlı yaklaşmaktaydı. Ülkenin hem siyasal hem de toplumsal arenada bir kaosun içerisinde olduğu günlerde Cumhurbaşkanı Bayar'ın bir arabulucu, bir hakem rolünü üstlenmesi beklenmekteydi. Nasıl ki İnönü, 1947'de hem Peker hem de Bayar ile görüşerek oluşturduğu 12 Temmuz Beyannamesi ile orta yolu bulma amacıyla hareket ettiyse benzer bir girişim Bayar'dan da beklenirdi. Devletin başını temsilen cumhurbaşkanlığı makamında bulunan ismin böylesine gergin bir ortamda ülkenin ve vatandaşın huzurunu yeniden tesis amaçlı hareket etmesi gerginliğin her iki tarafını da sakinleştirebilirdi. Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes bu tarihlerdeki Bayar'ın tutumunu şu sözlerle ifade etmektedir: “(...) *Bunu*²¹ *yapması gereken de Celal Bayar. ... Menderes Bayar'a göre bir başbakan değildi artık o tarihlerde. O tarihlerde Bayar bir Recep Peker istiyor.*” Aydın Menderes bu sözlerine kanıt olarak, bahsi geçen Başgil görüşmesini öne sürmektedir. Bu sözlerine bir diğer örnek olarak ise Başbakan Menderes'in 1959'da geçirdiği uçak kazası döneminde yaşadığı anısını dile getirmektedir. Aydın Menderes, kaza sonrasında Bayar'ın Berrin Menderes ve kendisini İsviçre'ye Adnan Menderes'in yanına göndermek istediğini dile getirmektedir. Fakat burada Bayar'ın amacının Başbakan'ı bir süre İsviçre'de tutarak kendisine yeni bir başbakan bulmak olduğunu belirtmektedir. Çünkü Aydın Menderes'e göre Bayar, Başbakan Menderes'i yumuşak buluyordu; İnönü ve CHP'yi etkisiz hale getirmek için yeterli sertlikte olmadığını düşünüyordu (Menderes & Akyol, 2011, ss. 86-88). Aydın Menderes'in bu sözleri Bayar'ın neden hakem rolünü oynamadığına dair ileri sürdüğü fikirleridir. Rıfkı Salim Burçak da Aydın Menderes ile benzer görüşler dile getirmektedir. Burçak'a göre Bayar'ın eleştirilmesi gereken tarafı iktidar-muhalefet ilişkisinin gerginleşmesinde başat rolü oynaması ve Menderes'i de bu yöne doğru çekmiş olması idi. Çünkü Bayar'a göre siyasette her şey cesaret ile halledilirdi

²⁰ Prof. Dr. Rıdvan Akın'a göre de Bayar, 1957 seçimleri sonrasında daha dengeli bir cumhurbaşkanlığı yapsa, 1946 sonrasında İnönü'nün uyguladığı gibi kendi partisini kısıtlayabilseydi 27 Mayıs gerçekleşmeyebilirdi (Akın, 2009, s. 72).

²¹ Aydın Menderes, Bayar'ın 12 Temmuz Beyannamesi gibi bir hareketle ortamı sakinleştirmesini kastetmektedir.

ve bu nedenle parti içerisinde, muhalefetin tazyiklerine aynı şiddetle karşılık verilmesini savunanların başında Bayar gelmekteydi (Burçak, 1998, s. 775). Görülüyor ki Bayar, parti genel başkanlığını yürütmüyor olsa da partinin izleyeceği yol konusunda önemli bir etkiye sahipti.²² Fakat bu yol, siyasi arenadaki gerilimin had safhaya ulaştığı söz konusu dönemde sakinleştirici, uzlaştırıcı bir rota çizmemekte idi.

4. SONUÇ

1924 Anayasası hem tek parti döneminde hem çok partili dönemde yürürlükte olup siyasal hayata yön veren anayasadır. Bu anayasa hazırlandığı dönemde genç cumhuriyetin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte hazırlanmıştır. Tek bir partinin olduğu siyasal bir sistemde anayasada tanımlanan veya tanımlanmayan unsurlar siyasal akışın devam etmesine müsaade ederken, çok partili bir siyasal yaşamın mevcut olduğu süreçte 1924 Anayasası ihtiyaçları karşılayamamıştır. Çalışmada ana noktayı oluşturan partili cumhurbaşkanlığı meselesi 1924 Anayasasına göre kanunen yasak değildir. Bu nedenle bahsedilen anayasanın yürürlükte olduğu süreçte cumhurbaşkanlarının partileri ile organik bağlarını devam ettirdiği görülmektedir. Bu durum her ne kadar kanunen bir sorun teşkil etmese de demokratik bir çok partili sistemde önemli sorunlara gebe dir.²³

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı, dönemin koşulları göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Bu dönem devrim sürecinin yükselen bir ivmeyle devam ettiği ve bu sürecin ilerleyebilmesi için güçlü bir lidere ihtiyaç duyulduğu bir dönemdir. Bu nedendir ki Atatürk, parti genel başkanlığını bırakmayarak meclis üstündeki yaptırım gücünü sürdürmeyi hedefledi. Çünkü cumhurbaşkanının parti genel başkanlığını da elinde bulundurması onu, yasama organı karşısında üstün kılmaktaydı. Bakıldığında gerek Atatürk gerekse İnönü döneminde yürütmenin yasama organına karşı daha etkin bir konumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada ise iki liderin karizmasının etkili olduğunu dile getirmek gereklidir (Kahraman, 2012, s. 53,

²² Bayar'ın DP'nin yönetimini fiilen Menderes ile birlikte elinde tuttuğunu söylemek yanlış olamayacaktır (Uyar, 2022, s. 581).

²³ Her ne kadar 1924 Anayasası cumhurbaşkanının partilerle ilişkisini engelleyecek bir hüküm içermese de içeriğinde yer alan maddelerin cumhurbaşkanının bitaraf olması gerekliliğine işaret ettiğini dile getiren isimler bulunmaktadır. Bu isimlerden bir tanesi Prof. Dr. İlhan Arsel'dir. Arsel'in Forum Dergisi'nde yayımlanan yazısında bu duruma ilişkin bir çözümlemesi mevcuttur. Söz konusu yazıda Arsel, anayasanın 32. maddesinde tanımlanan cumhurbaşkanının görevlerinin siyasi mahiyetteki işlerin dışında bırakılması nedeniyle cumhurbaşkanının asli görevinin özellikle kabine ve meclis arasında "tarafsız bir düzenleyici" rolünü oynamak olduğu çıkarımında bulunmaktadır. Yine anayasaya göre cumhurbaşkanının meclis görüşmelerine katılmasının engellenmesi, Arsel'e göre her türlü parti çekişmelerinin veya fikir ayrılıklarının karşısında cumhurbaşkanının devletin birliğini temsil eden bir unsur olduğu içindir (Arsel, 1954, s. 10).

54). 1924 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı "meclis tarafından", kendi üyeleri arasından, 4 yıllık bir görev süresi için seçilmekteydi. Atatürk ve İnönü, CHP genel başkanlığı bırakmayarak milletvekili aday listelerinin hazırlanmasında etkili bir rol oynuyordu. Bu durumda iki lider meclise girecek vekilleri seçiyordu, vekiller ise cumhurbaşkanı olarak onları seçiyordu. Böylece Kurtuluş Savaşı'nı kazanmanın verdiği karizma ve önderlik statüsü ile Atatürk ve İnönü, gerçekleştirmek istedikleri devrim sürecini devam ettirebildiler, süreci başarıyla yönettiler.

1946 senesinde çok partili yaşama geçilmesiyle beraber cumhurbaşkanının herhangi bir partiye mensup olması siyasal hayatta önemli güçlükler doğurdu. Çok partili siyasal hayatın yerleşmesi ve demokrasinin tesisi olarak tanımlanabilecek 1946-1950 döneminde muhalefet partisi DP, İnönü'yü parti genel başkanlığı ve cumhurbaşkanlığını birlikte yürüttüğü için sıklıkla eleştirdi. 1950 senesine gelindiğinde muhalefetten iktidar partisi konumuna geçince ise bu uygulamaya son verdi. Fakat bu son partili cumhurbaşkanı geleneğinin sonlanmasını beraberinde getirmedi. Çünkü Bayar genel başkanlığı bıraksa da DP'li bir cumhurbaşkanı olmaktan öteye gitmemeyi tercih etti. Öyle ki 10 senelik cumhurbaşkanlığı süresince elinde D ve P harfleri ile DP'nin simgelendiği bir baston taşımaya devam etmesi, onun "partili cumhurbaşkanlığının" sembolik bir görüntüsü olarak yıllarca anılageldi.

Birden fazla partinin eşit koşullar altında çalışmasını gerektiren demokratik bir ortamda devletin başının bir partiye yakın olması, bir partinin üyesi gibi davranması siyasal yaşamı derinden etkilemektedir. 1950-1960 yılları arasında Bayar'ın iktidar ve muhalefet partileri arasında hakem rolünü oynaması, partiler üstü bir duruş sergilemesi beklenirdi. Bu, çok partili demokratik bir siyasal yaşamın doğal getirisiydi. İktidar ve muhalefet ilişkilerini dengeleyecek bir üst aklın bulunmaması nedeniyle bahse konu yıllar süresince partiler arası ilişkiler giderek gerginleşti. Bazen bahar havasının da etkili olduğu iktidar-muhalefet ilişkilerini genellikle sert olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Öyle ki bu sert hava, 27 Mayıs 1960 darbesine doğru cepheleşmeye dek vardı. İşte bu tarz durumlarda siyasi sahneyi durgunlaştıran, ilişkilerin olumlu yöne doğru akışını sağlayan bir devlet başkanına ihtiyaç duyuldu. Ancak körpe Türk demokrasisi bahse konu dönemde ılımlı bir devlet başkanına sahip değildi, bu da yıpranmasını beraberinde getirdi. İttihatçı bir kökenden gelen Bayar, kurucusu olduğu DP ile de bağlarını sıkı sıkıya devam ettirdi. Halbuki özellikle 27 Mayıs'ın yaklaştığı, DP'nin üçüncü ve son iktidar dönemi olan 1957-1960 yılları arasında Bayar'ın uzlaştırıcı bir karakter sergilemesi genç Türk demokrasisinin derin yaralar almasını engelleyebilirdi. 27 Mayıs'a giden süreç gösteriyor ki partililik, hizipleşme, orta yolun bulunamaması, hoşgörüsü eksikliği gibi unsurlar demokrasilerin yara almasını beraberinde getirmektedir. Bu durumlarda devletin başını temsil eden cumhurbaşkanları kilit bir görev üstlenmektedir. Ortada şöyle bir tarihsel gerçeklik vardır ki;

Celal Bayar bulunduğu makam ve yaşı ile sabit tecrübeleri ile kaos ortasındaki Türkiye siyasetini sakinleştirici, yumuşatıcı ve orta yolu bulucu adımlar atabilirdi. Fakat Bayar, adımlarını bu yönde atmayı tercih etmedi.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Metinde, Etik Kurul ya da Katılımcı Onamı ile ilgili bir bölüm bulunmamaktadır.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Açık Mektup: Reisicumhur Gazi M. Kemal Hz.ne. (1930, 9 Eylül). *Cumhuriyet*, 1.
- Afyon Çimento Fabrikası da Açıldı. (1957, 12 Ekim). *Zafer*, 4.
- Ağaoğlu, S. (2016). *Arkadaşım Menderes, İpin Gölgesindeki Günler* (2. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* (4. Baskı). Hil Yayın.
- Akın, R. (2009). *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyol, T. (2021). *Kuvvetler Ayrılığı Olmayınca (Otoriter Demokrasi: 1946-1960)*. Doğan Kitap.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Phoenix Yayınevi.
- Arsel, İ. (1954). Cumhurreisin Partiler Üstü Durumu. *Forum*, 1 (4), 9-10.
- Bahçeci, B. (2007). *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Devlet Başkanının Veto Yetkisi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Başgil, A. F. (2017). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri* (7. Baskı). (C. Aydın, Çev). Yağmur Yayınları.
- Bayar, C. (1986). *Celal Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes*. Tercüman Yayınları.
- Bayar Bursada Mühim Bir Hitabede Bulundu. (1954, 21 Nisan). *Milliyet*, 1.
- Bayarla Menderesin Afyon Konuşmaları. (1957, 12 Ekim). *Cumhuriyet*, 1, 5.
- Bayarın Bizi Tehdid Edenlere Cevabı. (1957, 13 Ekim). *Cumhuriyet*, 1, 5.
- Bayar 'Kıbrıs Bizim Malımızdır' Dedi'. (1957, 14 Ekim). *Cumhuriyet*, 1.
- Bayar Dün Urfada Bir Konuşma Yaptı. (1957, 18 Ekim). *Cumhuriyet*, 1, 5.
- Bayar Urfa'da Yağmur Altında Konuştu. (1957, 18 Ekim). *Milliyet*, 1, 5.
- Bayar, Kıbrıs Meselesinde Muhalefete Şiddetle Çattı. (1957, 20 Ekim). *Cumhuriyet*, 1, 3.
- Bora, T. (2016). Celal Bayar. M. K. Kaynar (Haz.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (2. Baskı) (ss. 151-157) içinde. İletişim Yayınları.
- Burçak, R. S. (1998). *On Yılın Anıları (1950-1960)*. Nurol Matbaacılık.
- Burğaç, M. (2013). 1946 Genel Seçimlerinde Propaganda. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13 (26), 163-184.
- Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı İçin Namzet Olarak Seçildi. (1950, 21 Mayıs). *Milliyet*, 1, 7.

- Celal Bayar Dün Gaziantebde Halka Hitab Etti. (1957, 17 Ekim). *Cumhuriyet*, 1, 5.
- Celal Bayar İzmirde. (1946, 16 Temmuz). *Cumhuriyet*, 1, 4.
- CHF Nizamnamesi ve Programı*. (1931). TBMM Matbaası.
- Cumhurbaşkanı Namzedi: Bayar. (1950, 21 Mayıs). *Zafer*, s. 1, 6.
- Cumhurbaşkanı Neden Seçim Nutku Söylüyor? (1957, 19 Ekim). *Cumhuriyet*, 1, 5.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*. (1927).
- Çorlu'luların Bayar ve Menderese Tezahüratı. (1958, 29 Kasım). *Zafer*, 1, 4.
- Demirel, T. (2016). *Türkiye'nin Uzun On yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi* (2. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demokrat Parti Adayları. (1957, 8 Ekim). *Milliyet*, 5.
- Dün Bütün Partilerin Adayları İlan Edildi. (1957, 8 Ekim). *Cumhuriyet*, 4.
- D.P Meclis Grubunda İki Cereyan. (1950, 21 Mayıs). *Milliyet*, 1, 7.
- D.P. Merkezi İstanbul Adaylarını Beğenmedi. (1957, 5 Ekim). *Cumhuriyet*, 1, 5.
- Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet, Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi* (2. Baskı). Yordam Kitap.
- Eroğul, C. (1978). Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 33 (1), 35-57.
- Gazi Hz.nin Nadi Beye Cevabı. (1930, 10 Eylül). *Cumhuriyet*, 1.
- Gülen, A. (2018). *Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanı Tartışmalarının Kısa Tarihiçesi (1923-1950)*. Tarihçi Kitabevi.
- Haydarpaşa Limanı İlave Tesislerinin Temeli Dün Atıldı. (1954, 19 Nisan). *Milliyet*, 1, 7.
- İnan, S. 12 Temmuz Beyannamesi. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/12-temmuz-beyannamesi/> (Erişim Tarihi: 22.03.2023)
- İstanbul ve Bursa Celal Bayar'ı Derin Bir Sevgi ile Bağrına Bastı. (1957, 21 Ekim). *Zafer*, 1, 4.
- İzmirde Kanlı Nümayişler. (1930, 6 Eylül). *Cumhuriyet*, 1, 4.
- Turan, İ. (Haz). (2003). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950)*. TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

- Kahraman, M. (2012). *Türk Anayasa Hukukunda Cumhurbaşkanlığı*. Çizgi Kitabevi.
- Kubalı, H. N. (1971). *Anayasa Hukuku Dersleri*. Kutulmuş Matbaası.
- Menderes, A. & Akyol, T. (2011). *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*. Doğan Kitap.
- Ne Umdum, Ne Buldum. (1960, 6 Ocak). *Akis*, 17 (284), 10.
- Naskali, E. G. (2021). *Demokrat Parti I. Büyük Kongresi 1947 Tutanakları ve Yorumlar*. Kitabevi Yayınları.
- Nutuk ve Afyon. (1957, 15 Ekim). *Forum*, 8 (86), 3.
- Okyar, F. & Seyitdanlıoğlu, M. (2006). *Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye* (3. Baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Onak, N. (1993). *Millet Partisi (Türk Siyasal Hayatında 1960'a Kadar Doldurduğu Yer)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Özdemir, H. (1989). *Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*. AFA Yayınları.
- Reisicumhur Celal Bayar'ın İskenderun Nutku. (1957, 23 Ekim). *Zafer*, 1, 5.
- Reisicumhurumuz Celal Bayar'ın Nutku. (1958, 28 Kasım). *Zafer*, 1, 3.
- Samsun Limanının Temeli Dün Atıldı. (1954, 5 Nisan). *Milliyet*, 1, 7.
- Samsunlular Nihayet Bir Limana Kavuşuyorlar. (1954, 5 Nisan). *Akşam*, 2.
- Sarol, M. (2014). *Bilinmeyen Menderes, Cilt I. İnkılap Kitabevi*.
- Söz Düellosu Tatlı Sert Başladı. (1957, 12 Ekim). *Milliyet*, 1.
- Söz Düellosu Dün Sertleşti. (1957, 13 Ekim). *Milliyet*, 1, 3.
- Şahingiray, Ö. (Der.) (1999a). *Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri (1946-1950-1954)*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şahingiray, Ö. (Der.) (1999b). *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar (1946-1950)*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*. Gerçek Yayınevi.
- Teziç, E. (1987). Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 52 (1-4), 83-94.
- Toker, Ö. & Alkan, M. Ö. (2023). *Cumhuriyetle Özdeş Bir Yaşam: Özden Toker, İsmet İnönü'nün Kızı Anlatıyor*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)*. Doğan Kardeş Yayınları.

- Tuncer, E. (2013). *1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*. TESAV Yayınları.
- (BCA) *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*. 10-9-0-0 / 2-5-1.
- (BCA) *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*. 30-1-0-0 / 1-8-17.
- (BCA) *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*. 490-1-0-0 / 165-658.
- Türkiye 30 Yıl Geçmeden Bir Amerika Olacaktır. (1954, 21 Nisan). *Akşam*, 1, 2.
- Uyar, H. (2000). *1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Bir Değerlendirme*. TÜSES Yayınları.
- Uyar, H. (2022). Türk Siyasal Yaşamında İsmet İnönü-Celal Bayar Rekabeti. N. Gülmez & N. Bilgi (Ed). *Asırlık Çınar Celal Bayar* (ss. 567-600) içinde. Berikan Yayınevi.
- Uyar, H. Cumhuriyet Halk Fırkası (1923-1938). *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-halk-firkasi-1923-1938/> (Erişim Tarihi: 24.08.2023)
- Yeni Şeker Fabrikasının Temeli Törenle Atıldı. (1954, 20 Nisan). *Vatan*, 1, 6.
- Yetkin, Ç. (2004). *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F Olayı* (Gözden Geçirilmiş 3. Basım), Otopsi Yayınları.
- Yurtta Olup Bitenler. (1957, 12 Ekim). *Akis*, 6 (4), 6.
- Yücel, M. S. (2021). Muhalefette Demokrat Parti. D. İnce Erdoğan & İ. H. Demircioğlu & S. S. Şimşek (Ed.). *Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960)* (ss. 235-364) içinde. Yeditepe Yayınevi.
- 1924 Anayasası. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 08.04.2023)